

fejleszti a közlekedés útjait és eszközeit,
kereskedelmi és iparkamara,
a kereskedelmi műveltség emelése (ker. isk. és szak-
tanfolyamok.)

III. Összefoglalás. Mi a kereskedelem? Hányféle kereskedelmet ismerünk? Melyek a kereskedelem egyéb formái? Melyek a kereskedelemben szereplő mellékszemélyek? Ki folytathat kereskedelmet? Melyik a kereskedelmi törvény? Mi a tisztességtelen verseny? Hogyan támogatja az állam a kereskedelmet?

Megfigyelésre utalás.

Látogassuk meg gólyáinkat!

Földrajz a VI. osztályban

A 2.495/1932. eln. szám alatt kiadott Tanításterv és Utasítások a földrajz-tanítás 4 soros célkitűzésében a többi között ezeket is mondja. ...„más földrészeknek általánosabb megismerése... a nemzeti önérték felébresztése és ápolása.“ Ezt kiegészíti az Utasítás azzal, hogy „a tanítás nem terjeszkedik ki a világrész minden államára, csupán a legfőbb jelenségekre és a nagy tájakra, melyeket *vonatkozásba hozunk Magyarországgal.*“ Kettős figyelmeztetés ez a gondolkodó nevelő számára. Az egyik az, hogy a világrészek tanítása nem öncél érdekében történik, hanem azért, hogy a népiskolai tanuló hazánkat bele tudja helyezni a nagy mindenségbe s annak mint egy nélkülözhetetlen és kiegészítő részeként tekintve érezze, hogy „ha a Föld Isten kalapja, hazánk úgy bokréta rajta...“ Meg kell keresnie tehát azokat a kapcsolatokat, melyek beleillesztik idegen világrészek életébe is a magyar földet. Ezért fog beszélni Ázsia tárgyalásánál az Öshazáról, a hadi foglyokról; Amerikánál a kivándorlókról, Kossuth szobráról stb. Ezért vettem fel kiindulásul s kapcsoltam az egész tanítást a gólyához.

A másik figyelmeztetés az anyag korlátozását köti lelkemre. Itt azonban más megfontolás miatt egy kissé talán túl kell lépnem a kereten. Ugyanis a modern földrajz-oktatás szellemében egy nagy tájegységnek veszem Afrikát s először tárgyalom az ú.n. „Gazdasági életet“, ennek tényezőit; azután „Ember földrajzát.“ Ez a tanítás az előbbinek feldolgozása.

A tanítás.

Tárgyi cél: a földrajzi adottságok megkeresettése s ezekből eszméltetés a gazdasági lehetőségekre: partvonal, felszín, vizek, éghajlat és termények ismertetése.

Nevelői cél: a földrajzi gondolkodás fejlesztése; a nemzeti érzés és öntudat erősítése.

Szemléltető eszközök: térkép, képek, „Vándormadaraink útja” c. falikép.

Kapcsolat a természettajzzal.

Vázlat.

Előkészítés. a) *Érdeklődés-keltés:* gólyát rajzolok a táblára és megindul a beszélgetés.

b) *Athajlás:* — Hanem mit csinálnak most? — Hogyan tudhatnók meg?

c) *Célkitűzés:* Látogassuk meg hát gólyáinkat s nézzük meg, van-e olyan szép téli lakóhelyük, mint a mi szép magyar hazánk?

Tárgyalás. a) *Utazás a gólyák nyomában.* Dráva, Fiume, Adria, Olaszország, Földközi-tenger, Afrika.

b) *Térkép-olvasás.* Határai, partvonala, nagyság, felszín, vizek. (Táblai írás.)

c) *Szahara:* sivatag, oázis, karavánok. (Állatok: teve.)

Begyakorlás. a) *Összefoglalás vázlat készítésel.*

b) Mondjátok meg, miért várja olyan nehezen a gólya a rügyfakasztó, virágillatos tavaszt? — mondom elmélyítésül.

c) *Ének:* Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország...”

d) Csendes foglalkozásul a vázlat másolása.

Tervezet.

Előkészítés. a) *Érdeklődés-keltés.* (Gólyát rajzolok a táblára.) — Gólya! — Hosszú csőre van! — mondják. — Az ám. Meg olyan szép piros csizmája, hogy bármelyitek megírgyelhethné. De kell is neki, mert ugyancsak csikorgós idő van odaki — szólok. — Az nem fázik! — Nincs itt! — Melegebb országban van — veszik észre szavaimban az ártatlan tréfát s igyekeznek javítani. — Afrikában van! — büszkélkedik tudományával az élénkeszű Zsuzsi.

b) *Athajlás.* — Hanem mit csinálhatnak most? — Hogyan lehetne megtudni? Odaautoznánk! — Nagyon szeretnétek látni őket? — Igen, igen. Tessék elvinni bennünket — kérnek. — Nem bánom. Ülünk be egy repülőgépre!

c) *Célkitűzés.* — Látogassuk meg a mi gólyáinkat s nézzük meg, van-e olyan szép a téli lakóhelyük, mint a mi szép, édes magyar hazánk? — tűzöm ki a tanítás célját.

Tárgyalás. a) *Utazás a gólyák nyomában.* — Először menjünk a nyomukon — jelölöm meg a részleteit. — Jól megrakjátok ám a tarsolyt, mert nagy útra megyünk s ugyancsak megéhezünk. A téli bundát se hagyjátok itthon, ha melegebb országba megyünk is. A repülőgépen hideg lesz. — nyújtok valamit a kedélynek is. (Ezzel beleringatom a gyermekeket az

óra derűs, nyugodt hangulatába, mely mindenkor, de a földrajznál különösen fontos. Ezzel teszem vonzóvá, kedvessé az egyébként meglehetősen száraz anyagot.) A gyermekek előtt van Afrika térképe, melyen Magyarország is látható. (Ha nem volna, magam rajzolok.)

— Merre is mentek a gólyák? — Dél felé. — Mi is arra utazunk a térképen, de előbb mutassátok meg a teremben a déli irányt — kapcsolom össze a térképet a valóságban való tájékozódással. — Milyen vidék felett szállunk? — A zalai dombok felett. — Egy csillogó szalagot látok most. — A Dráva — mondják. — De miért olyan sötét, szürke az egyik partján? — Idegenek járnak ott — szólnak. — Pedig ő ezer esztendőn keresztül magyar dalt hallott. Most hát szomorkodik, — erősítem meg a mondottakat. (Nem szólok erről sokat, mert a szemekben megcsillanó melegség mutatja a lélek rezdülését, melyet a sok beszéd csak zavarna. De sokszor említem, mert a „Feltámadás“ gondolatát bele kell égetnem a gyermek lelkébe. Ugyanezen cél érdekében állunk meg egy pillanatra Fiume felett.) — Elhagyjuk a Szávát, a Karsztot is — irányítom figyelmüket tovább. — Itt egy szép város van a tengerparton — szólok. — Fiume. Szent István koronájának gyöngye — emlékszik vissza egyik, egy régebbi történetre a földrajzóráról. — Mielőtt elhagynánk szép hazánkat, kiáltunk el mindenfelé a mi igazságunkat, — szólok, — Igazságot Magyarországnak! — kiáltják. — A csillagok felé pedig énekekkel zengjük el — mondom, hogy a felgyülemlett érzelmeket levezessem, helyesebben mélyítsem:

„Nem kell nekünk a más folyója,
Nem kell nekünk a mások bérce;
Csak magyar hegy és magyar róna,
Ahogy az Isten rég kimérte.
Nem kell nekünk idegen égbolt,
Egy porszeme sem a világnak.
Csak az kell, ami a miénk volt:
Igazságot Magyarországnak!“

Most már ha lenézünk, mindenütt kékes-zöld vizet látunk — az Adriai tenger — olvassák le a térképről. — Itt van egy kép róla — mondom s mutatom. — Hogyan hullámszik? — De szép! — Hajó megy rajta, — mondják el a képen látottakat. — Bizony nem látni egyik partról a másikat. Mindenütt víz, víz, — egészítem ki s foglalom össze a mondottakat.

— De gépünk nem állhat meg. Szállunk tovább. Mondd el, mit látsz lenn, Zsuzsi! — készítem most már önálló térkép-olvasásra az egyik gyermeket. — Az a csizmaforma szárazföld: Olaszország. Keleti része sík vidék, a nyugati hegyes, — mondhatja a gyermek. — De mi pipál ott nyugaton olyan erősen, — kérdelem, hogy a tűzhányó fogalmát felújítsam már most. — A

Vezuv, — mondják. — Jó dolga van. Egész nap csak pipálgat, — teszem hozzá. Erre magyarázgatni kezdik, hogy a Föld bel-sejében izzó, megolvadt anyagok vannak s azok füstölögnek. Néha-néha ki-kitör belőle a folyékony láva. — Igen, — erősí-tem meg. — Hanem most megint elveszítettük lábunk alól a szárazföldet — készítetem őket a továbbhaladásra. — Földközi-tenger felett szállunk! — Igen. 500 km hosszú úton nem látunk mást, csak eget és vizet. Csács (szomszéd község) ide 5 km. Hányszor kellene elmenni és visszajönni, — kérdem, hogy a távolságot elképzeltessem s a tengerről is szemléletet nyujt-sak. — 50-szer — mondják. — A gyorsvonat óránként 60 km-es sebességgel szalad. Mennyi idő alatt tenné meg, — szólok, hogy az idő múlásán is szemléltessem az út hosszát. — 8 óra 20 perc alatt! — A Földközi-tenger felett 500 km-t, mennyit tehetünk meg akkor összesen Afrikáig, — készítetem őket a távolságnak szemmértékkel való becslésére. 1800—2000 km-t — mondják, amit méréssel is megerősítenek. — A gyorsvonat hány óra alatt tenné meg? — 33 alatt. — És a repülőgép, mely 300 km-es sebességgel száll? — 6 és fél óra alatt. — Míg méregettünk, beszélgettünk, addig oda is értünk. Tripoli — mutatom — repülőterén leszállunk, hogy meggémberedett tagjainkat ki-nyújtóztassuk. Közben nézzünk is körül, — tűzöm ki a rész-let-célt.

b) *Az új anyag ismertetése térkép-olvasással.*

— Itt vagyunk hát Afrikában. Milyen égtáj felé is van mitőlünk, — kérdem számon az előzőleg megállapítottakat. — Délre! — Mutassatok is arra! — Most hasonlítsátok össze nagy-ságát Európával! — 3-szor akkora. — (Felirom a táblára, 30 millió km²). — Ki találta el? — A lakossága mégis fele sincs Európáénak. 200 millió — írom fel a táblára ezt is. — Vajjon mi lehet ennek az oka? Mindjárt kitaláljátok, ha a térképről olvasunk egy kicsit! Olvassátok le határait! — Északon a Föld-közi-tenger, keleten a Vörös-tenger! — Nézzétek csak meg jobban, — készítetem őket a Szuezi-csatorna észrevevésére is. — A Szuezi-csatorna, Vörös-tenger és az Indiai-óceán, — mondják most már helyesen. — Délen is az Indiai-óceán. Nyugaton az Atlanti-óceán, — olvassák a határokat. — Akkor Afrika szí-ge, mert minden oldalról víz veszi körül. — szól az egyik. — Kifejlődött a kereskedelem, mert a tengeren olcsón lehet szál-lítani, — mondja Évi. — Így szokott lenni, — szólok, — de Afrikának még sincs oly nagy tengeri kereskedelme, mint Európának. Vajjon miért? — A hajónak ki is kell ám kötnie. Nem lehet mindig a nyílt tengeren, — segítem elő a következ-tetést. — Keressetek kikötésre alkalmas öblöket, félszigeteket és szigeteket, — készítetem őket a partvonal tagozatlan voltá-nak észrevevésére. — Kis Szirtisz, Nagy Szirtisz, Adeni- és Guineai-öböl meg a Szomáli félsziget, — olvassák és mondják. — Igen — erősítem meg és felirom a táblára. — De még ezek

sem mindenütt alkalmasak kikötésre a felszín miatt. Mit mond erről a térkép, — irányítom figyelmüket a felszín megfigyelésére. — Sok hegye van. A déli része egészen hegyes. — Igen. Az északi része pedig nem sík, — mondom. — Itt van síkság, — makacsodik Annus. — De a síkság zöld színű lenne, — szól a vitába Erzsi. — Szóljon hozzá más is, — használom fel a felébredt nagyobb érdeklődést a gondolkodás fejlesztésére. — Gondolatok az Erdélyi-medencére, — segítem őket a következtetésben. — Fennsíkok vannak, — találja meg most már a helyes kifejezést Annus. (Az ilyen vitatkozás nagyban fejleszti az értelmet és a gondolkozást, azért nem sajnálom a reá fordított időt. Hiszen ezzel is közelebb jutok a népiskola általános céljához, melyről a földrajz-órán sem feledkezhetem meg.)

— De nézzétek csak, milyen érdekes hegyek vannak itt. — mutatok egy képet, melyen a hegyek táblás szerkezete jól látható. — Olyanok mint az egymásra rakott különféle nagyságú táblák. Itt a keleti partvidék közelében, — mondom s mutatom, — eléri az 5—6000 méteres magasságot. Van is egy-két furcsa nevű csúcs. Olvassátok le! — Kénia, Kilimandsáró, — olvassák s én felírom a táblára vagy eggyel felíratom. — Ezek kialudt vulkánok, — fűzöm még hozzá. — A mi Kárpátunkhoz hasonló lánchegységet csak az északnyugati part mellett találunk! — Atlasz-hegység, — olvassák s ezt is felíratom.

— A hegyek óriási medencéket zárnak körül, — indítom tovább a beszélgetést. — Kongó-medence, Szudáni fennsík. — olvassák a térképről. — Mindegyiket egy-egy nagy folyó szeli át, — térek a vizekre. — A Kongó, Niger meg a Nilus, — mondják a térkép alapján. — Ilyen a Kongó medencéje, — mutatom a képet. — Furcsa növények, tanítóbácsi. — Pálmák, kaktuszok, kaucsukfák, meg hizott disznót helyettesítők: olajfák. — mondom. Ezeket csak a szélen látjuk, mert beljebb ember nem járt még. Áthatolhatatlan, ú. n. „őserdők“ ezek. — Itt egy másik őserdei kép. Tele vannak mérges kígyókkal, apróbb, nagyobb, az emberre veszélyes ragadozókkal. majmokkal. De itt él a legnagyobb állat, az elefánt is. Ezek itt a képen afrikai fejek, — mutatom egy újabb képen a jellegzetes állatokat. — Oroszlán, leopárd, strucc, pávián, elefánt stb. — olvassák a képről a neveket. Itt beszámolnak a természetrajz órán tanultakról. A hallgatókat kérdem, hogy elismeréssel, sikerhez juttatással önbizalmukat erősítsem s jelentkezésre buzdítsam.

— De menjünk tovább, mert még valamelyik megtámad. Itt a Nilus folyó eredete környékén élnek gólyáink. — Ott sok tó van tanítóbácsi kérem. — Akkor béka és hal is van, meg kígyó is, — okosodik Teri. — Jól érzik a gólyák magukat. Mégis alig várják az idő kinyílását, — használók s használtak egy ritka, de kifejező szót. Mikor lesz az? — Tavasszal, — mondja Kata s ez mutatja, hogy a szó jelentésével tisztában van.

— Menjünk a Nilus partján észak-felé. Ilyen vidéket látunk, — mutatok egy jellegzetes egyiptomi tájat gúlával, szfinszk-vel, pálmával és tevékkel. — Mi ez tanítóbácsi kérem? — Piramisnak mondják. Régi egyiptomi királyok vannak bennük eltemetve. Ezt az óriási szobrot, szfinszket pedig talán őrnek állították mellé. (Bővebb magyarázat nem szükséges.) Ha ezeket nem látnánk, azt hinné az ember, itthon vagyunk. Búzatengert ringat a meleg szellő, mitha csak Ságod felé járnánk, — mondok egy ismerős tájat. — Az is megterem ott?! — csodálkozik el az egyik. — Sőt, háromszor is aratnak egy esztendőben, — mondom. — Hogyan? — A jó Isten a Nilus folyóval megáldotta ezt a vidéket. Evenkint 2–3-szor előnti az egész vidéket. Aztán megcsendesedve várja a következő áradást, mikor az eredeténél lévő hegyóriásokon megindul az olvadás, — mondom. — De akkor a búzát is elviszi, mint a Zala tavasszal a mienket, gondol az egyik a tavaszi áradásokra. — Akkorra a búza már hajóba rakva megy Anglia felé, mert ott olyan meleg van, hogy a vetéstől számított 2–3 hónap alatt már aratni lehet. A kályhát nem ismerik, havat pedig életükben sem látnak. De nem csak a meleg miatt nő gyorsan a búza. Gondoljatok az áradásra. Mi marad a vizek helyén? — Iszap. Az pedig jó termőföld, — mondják most már.

c) *A Szahara.*

Menjetek a Nilus torkolatához közel, ott találtok egy várost! — Kairó, — mondják. — Onnan egészen a Niger folyóig hatalmas homoksivatag húzódik. — Szahara, — olvassák és én felírom a táblára. — Ott azután hiába keresnénk búzamezőket. Nem látni mást csak homokot és terméketlen sziklát. Megnézzük közéről? — kérdem. — Igen! — Keressetek Kairóból utat vagy vasutat a Szaharán keresztül! — Nincs. — mondják. — Hát akkor hogyan közlekednek arra felé, — kérdem. — Cholnoky Jenő, ma is élő hazánkfia járt ott. Hallgassátok meg, hogyan írta le az utakat és a közlekedést! — (Itt felolvasom a Pesti Hirlap 1933-as karácsonyi számából Cholnoky leírását.)

UT A SIVATAGON KERESZTÜL

„A sivatagon nevezetes karavánutak vágnak keresztül. A Szahara a Földközi-tenger magas műveltségű, sűrűn lakott területét választja el Belső-Afrika szintén sűrűbben lakott, forró égővi területétől. Szudánban és Guineában sok mindenfélét termesztenek, ami nem terem a Földközi-tenger vidékén. Ezért jelentős karavánkereskedelem fejlődött ki.

Nevezetesekek voltak a Szaharán azok a karavánok, amelyek az oázisok termésfeleslegét, különösen a datolyát szedték össze. Adtak helyette mindenféle iparcikket, a datolyát pedig eladták a Földközi-tenger kikötőiben.

A sivatagon nincsen épített út. Csak a karavánvezetők

tudták megmutatni, merre kell menni, bár az útvonalon elég jól meglehetett látni a karavánok nyomát. Az ilyen úton csak oázisokban van megállóhely, különben az állatok nem kapnak itatóvizet. A sivatag útjaihoz legjobban alkalmazkodott állat a teve. A meleget, szomjúságot, hirtelen változó hőmérsékletet semmiféle háziállat sem bírja ki olyan jól, mint a teve.

Az ilyen sivatagi karavánutat nem is kellett megépíteni, mert a sivatagban nincsenek folyók, nem kellenek hidak; nincsenek mocsarak, árvizek, a talaj mindig száraz, termelni nem lehet rajta, tehát mindenki ment arra, amerre akart.

A megbeszélés keretében még szemléltetem a sivatagot, tévét, karavánt és oázist. Azután így folytatom:

— De most már jó lesz hazajönni, mert ha feltámad a karavánok halálos ellensége a forró Számum nevű szél, Isten irgalmazzon nekünk. Betakar bennünket égető homokszemecskéivel a Szahara, mivel annyi rosszat beszéltünk róla.

Begyakorlás a) Összefoglalás vázlatrajzolással. (Csomagolópapírt teszek a táblára.) — Rajzoljuk le most Afrikát, hogy otthon is megmutathassátok, merre jártunk. Először édes hazánkat rajzoljuk le kicsire a felső részébe! — A Vörös-tenger-nél kezdjük rajzolni Afrika partvonulatát! — Rajzolás közben rendre előkerülnek az öblök, félszigetek, hegyek, vizek, éghajlat s ez alapján a növényzet. Ha valami lényeges kimaradna, ráírányítom figyelmüket.

b) *Elmélyítés: visszatérés a gólyákra.* — Szeretnétek-e még egyszer kirándulni Afrikába? — Igen, igen! — Akkor talán jobban is tetszik nektek, mint édes hazánk? — Nem, tiltakoznak. — Ne is, mert „ha a Föld Isten kalapja, hazánk úgy bokréta rajta...” — erősítem a nemzeti érzést. — Mondjátok meg hát, miért várják gólyáink olyan nehezen a rügyfakasztó, virágillatos tavaszt; hiszen mindenük van ott, mit szemük, csőrük kíván? — Azoknak is itt van az otthonuk a bogárhátú, muskátlis ablakú magyar házak kéményén, — mondják, vagy még inkább érzik a gyermekek. — Mintha csak tudnák azt az éneket, hogy:

„Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország,
Gyönyörűbb, mint a nagyvilág stb....

Makra József.